

bogati ilustrativni materijal iz rukopisa, važan i za optički doživljaj dvaju različitih pisama kojima su se služili Hrvati i Srbi, kao i iz drugih likovnih djela, koji bez dvojbe upotpunjuje dojam što ga stranac može steći o vrlo razvijenoj kulturi Hrvata i Srba, a to je nadamo se, Butler svojom antologijom uspio postići.

Biserka Grabar

A. A. КРУМИНГ, Неизвестные старопечатные издания глаголического шрифта в библиотеках Ленинграда. Федоровские чтения 1978, Издательство «Наука», Москва 1981, 179-185.

Proučavanje tiskanih hrvatskoglagoljskih knjiga u ruskoj redakciji općenito je u našim istraživanjima prilično zapostavljeno. Dapače, cijelo je to razdoblje nekako u sjeni usporedimo li ga s nastojanjima kad je riječ o rukopisnim ili starijim tiskanim djelima. Izuzetak su razmjerno malobrojni radovi J. Hamma, I. Goluba i M. Japundžića, a njima treba dodati i znalački pisane priloge Vj. Štefanića u Enciklopediji Jugoslavije 5/1962. o M. Karamanu i R. Levakoviću. Stoga nam se tim dragocjeniji čini prilog ruskog slavista A. A. Kruminga naveden u naslovu ovog prikaza. Već prije navedenog priloga Kruming je upozorio na zbornik različitih misa sačuvanih u Berčićevoj ostavštini u Gosudarstvenoj publicnoj biblioteci Saltykova-Ščedrina u Lenjingradu i na mise naknadno unesene u primjerak *Karamanova misala* iz 1741. u Biblioteci Akademije nauka SSSR u Lenjingradu (№ 4068 sp). Taj »zbornik različitih misa« ujetno je s obzirom na godinu tiskanja smjestio u 1791. (usp. Круминг А. А., *Славянские старопечатные книги глаголического шрифта в библиотеках СССР. Проблемы рукописной и печатной книги*. М., 1976, 122, 125). Nakon toga upozorila ga je A. Nazor na primjerke takvih misa u osobnoj knjižnici Ivana Sudnika iz Samobora, poznatog kolekcionara i ljubitelja starine, i poslala mu kopije tih misa. Kruming u ovom novom prilogu ponovno opisuje sve dosada javnosti nepoznate zasebno tiskane mise i donosi njihov bibliografski popis. Riječ je o jedanaest različitih sveščića s ukupno dvadesetčetiri misna obrasca za blagdane svetaca kojih je štovanje uvedeno u 18. st., uglavnom na području Mletačke republike (missae pro aliquibus locis), nekih pak i u cijeloj Crkvi (pro universali Ecclesia), a također različite misne obrasce blagdana Gospodnjih ili blagdana Majke Božje.

Prema sačuvanim primjercima misa, tiskanim slovima tiskare Kongregacije za širenje vjere (S. Congregatio de propaganda fide) u dosljedno provedenoj ruskoj redakciji kako ju je proveo u svojem misalu iz 1741. Matej Karaman, Kruming donosi

ovaj popis misnih obrazaca prema svešćićima: 1. mise u čast sv. Barbare 4. XII. (1), sv. Ivana Marinonija 20. XII. (2), sv. Julijana mučenika 7. I. (3), Sedam svetih osnivača Reda slugu B. D. M. 11. II. (4), misa u čast Kristove trnove krune – drugi petak u ožujku (5); 2. blagdan Imena Isusova – druge nedjelje po Bogojavljenju (6), blagdan Zaštite sv. Josipa – treće nedjelje po Uskrsu (7); 3. blagdan zaruka Marijinih 23. I. (8), 4. blagdan Pet rana Isusovih – u petak po Tijelovu ili u prvi petak u ožujku (9), blagdan Predragocjene Krvi Kristove – treći petak u ožujku (10); 5. blagdan arhandela Gabrijela 18. III. (11) i arhandela Rafela 24. X. (12); 6. blagdan Sedam žalosti Marijinih – petak po Nedjelji muke (13) i blagdan Prijenosa kuće Marijine iz Nazareta na Trsat 10. V. (14); 7. blagdan sv. Dujma mučenika 7. V. (15) i sv. Alojzija Gonzage 21. VI. (16); 8. blagdan sv. Ivana Nepomuka 16. V. (17) i sv. Feliksa Kantalicijskog 21. V. (18); 9. blagdan Srca Isusova – petak po osmini Tijelova (19) i blagdan Presv. Otkupitelja – treće nedjelje u srpnju (20); 10. blagdan Imena Marijina – u nedjelju kroz osminu blagdana Rođenja Marijina (21) i blagdan Presvete krunice – prve nedjelje u listopadu (22); blagdan Materinstva Marijina – druge nedjelje u listopadu (23) i blagdan Čistoće Marijine – treće nedjelje u listopadu (24).

U uvodnim napomenama kojima je Kruming popratio bibliografske podatke treba ispraviti neke netočnosti: kad je riječ o blagdanu Zaštite sv. Josipa, ne radi se o Josipu Prekrasnom, tj. Josipu Egipatskom, sinu patrijarha Jakova, nego o Josipu, zaručniku Marijinu (183); Marijina kuća, prema legendi, nije prenesena iz Nazareta u Trst (*в Трпест*), nego na Trsat iznad Rijeke (184); blagdan Imena Marijina padao je kroz osminu (infra octavam) blagdana Rođenja Marijina (*Male Gospe*), pa to onda nije u nedjelju između 16. i 22. rujna, nego neposredno u nedjelju po samom blagdanu, tj. najkasnije do 15. rujna.

Tiskanje misa Kruming općenito pripisuje kraju 18. st. («конец XVIII в.»), a imao bi ih za tisak prirediti netko od nasljednika Karamanovih a ne sam Karaman, koji je 1742. bio imenovan biskupom osorskim, a 1745. nadbiskupom zadarskim, gdje je i umro 1771. Kao moguće redaktore ovih misa Kruming smatra franjevac-trećoreca o. Antuna Juranića (izdao je priručni misal s misama za pokojne 1767) ili pak rapskog biskupa Ivana Petra Gocinića, priređivača posljednjega tiskanog glagoljskog brevijara iz 1791. Stječe se dojam kao da bi ove mise imale biti jednostavno dodatak *Karamanovu misalu* iz 1741, budući da su tako i dodane primjerku misala u Biblioteci Akademije nauka SSSR. Međutim ne treba isključiti ni druge mogućnosti.

Karamanov misal iz 1741. ima dva dodatka: 1. *Missy svjatyhъ podъ zapovѣdiju služimyja vъ nѣkiyhъ mѣstѣhъ izvolenietъ ap(osto)lskimъ* (XCIII–CII; u *Misalu* stoji pogrešno CXIII mj. XCIII!); to je dodatak »pro aliquibus locis«, tiskan zajedno s *Misalom*, kao što se vidi i po kustodi *Mis-* na prethodnoj (XCII) strani; 2. *Missy*

svjatyhъ podъ zapovědiju služimyja izvolenietъ ap(osto)lskimъ jakô dolu, novô dopuščenija (CIII–CXXXIV). Iako se i ovdje paginacija neposredno nadovezuje na paginaciju prethodnog dodatka, riječ je o sveščiću od 16 listova naknadno tiskanom 1789, kao što i stoji na str. CXXXIV: *Vъ Rimě, Typomъ svjatangô Sobora ot Razmnoženija Věry: Vъ Lěto č.i.o.z.* (sic!) (=1789). Sačuvani su primjerci Karamanova misala bez ovoga drugog dodatka i primjerci s njime (od dva primjerka u biblioteci Staroslavenskog zavoda primjerak S II e 1 a ima samo prvi dodatak a nema drugoga, dok primjerak S II e 1 b ima oba dodatka). Dio misa, koje su sačuvane zasebno i koje obrađuje Kruming u ovom prilogu, doista je tiskan tek u ovom drugom dodatku iz 1789. te se s pravom može pretpostaviti da ih je u razdoblju između 1741. i 1789. za tisak priredio netko od nastavljača Karamanova djela. Neke međutim od navedenih misa već su tiskane u *Karamanovu misalu*, ili u dijelu s vlastitim misama svetaca (Proprium sanctorum) ili pak u prvom dodatku »pro aliquibus locis«. Blagdani Imena Isusova, Sedam žalosti Marijinih, Imena Marijina i Sv. Krunice uneseni su i u kalendar na početku misala (s oznakom strane na kojoj se nalazi misni obrazac). Prema tome, te su mise kao prilog *Karamanovu misalu* suvišne. Ostaje nejasnoća za misni obrazac br. 19 (na blagdan Srca Isusova); prema Krumingovu opisu čini se da je na dodanim listovima samo jedan obrazac (vjerojatno prvi, »pro universali Ecclesia«), dok se u dodatku iz 1789. nalaze dva obrasca, jedan za opću Crkvu (CXVII), drugi (CXVIII) »za nekaja mēsta«. Jedino misa u čast sv. Dujma nije tiskana ni u samom misalu, ni u dodacima. Dapače, ne nalazi se ni u Prilogu *Karamanovu misalu* što ga je 1881. priredio i izdao u obnovljenoj hrvatskoj redakciji Dragutin A. Parčić (*Mise svetihъ vъseobščee Crъkve i inie vъ nekikhъ mēstehъ izvolenietъ apostolskimъ služimie. [Prilogъ Rimъskomu Misalu lěta MDCCXLI]*), premda su u tom izdanju ponovno tiskane mise koje su već prije bile izdane u dodatku iz 1789. Odnos između sačuvanih misa na zasebnim listovima i misa sadržanih u *Karamanovu misalu* pokazuje ova tablica (neke mise dolaze i u jednom i u drugom dodatku; oznaka *or.* označuje da se na određenom mjestu nalazi samo prva molitva, »oratio«, a oznaka *m.* da je tiskan sav misni obrazac, kao što je to i u svim neoznačenim slučajevima):

<i>Karamanov misal</i>			
	Proprium sanctorum	Dodatak	Dodatak 1789.
1. Sv. Barbara, 4. XII.			CIII or.
2. Sv. Ivan Marinoni, 20. XII.			CIII or.
3. Sv. Julijan muč., 7. I.			CIII or.
4. Sedam svetih osnivača, 11. II.			CIV
5. Trnova kruna Isusova			CVII
6. Ime Isusovo	154		
7. Zaštita sv. Josipa		XCVI	
8. Zaruke Marijine		XCIII	
9. Pet rana Isusovih			CV
10. Predragocjena Krv			CIX
11. Gabrijel arhandeo, 18. III.			CX
12. Rafael arhandeo, 24. X.			CXXXII
13. Sedam žalosti B. D. M.	185		
14. Prijenos kuće B. D. M. na Trsat		XCVII	
15. Sv. Dujam mučenik, 7. V.	—	—	—
16. Sv. Alojzije Gonzaga, 21. VI.		XCIX	
17. Sv. Ivan Nepomuk, 16. V.		XCVIII or.	CXIII m.
18. Sv. Feliks Kantalicijski, 21. V.		XCIX or.	CXV m.
19. a. Srce Isusovo			CXVII
[b. Srce Isusovo, »za nekaja mēsta« — ?]			CXVIII
20. Presv. Otkupitelj		C	
21. Ime Marijino	265		
22. Presv. Krunica	278		
23. Materinstvo Marijino			CXXXVIII
24. Čistoća Marijina			CXXX

(Napomena: u *Misalu* iz 1741. pogrešno su otisnute oznake stranica za misu br. 8 — CXIII mj. XCIII, a za misu br. 22 — 872 mj. 278).

Značajno je da se mise na zasebnim listovima i mise u *Karamanovu misalu* slažu čak u pravopisnim pojedinostima. Čini se nevjerojatnim i nepotrebnim da bi netko po drugi put izdavao mise kao dodatak *Karamanovu misalu*, a one se već nalaze u njemu, jedanaest njih, neke doduše samo s oracijom (br. 17, 18). Čini mi se da ne treba odbaciti mogućnost da je sam Karaman, već prije izdanja cijeloga misala 1741, kao dodatak *Paštrićevu misalu* iz 1706. izdavao pojedine mise, a onda ih, što je po-

sve razumljivo, unio u svoj misal na mjesto koje im po kalendaru pripada. Ipak, možda su te mise doista izdane nakon izlaska *Karamanova misala*, prema obrascima koji su u njemu otisnuti, kao dodatak onim *Paštričevim misalima* koji su još bili u uporabi uz novoizdani *Karamanov misal*. (Nakon izlaska latinicom transkribiranoga *Vajsova misala* 1927, oni koji su se i dalje služili Parčičevim izdanjem, budući da u tekstu nema razlike između tih izdanja, umetali su novoodobrene mise priređene u latiničkoj transkripciji u *Parčičev glagoljski misal!*). Tako dodane mise nalaze se npr. u primjerku *Paštričeva misala* iz samostana sv. Marije na Glavotoku (sign. I. 3616); na kraju misala uvezane su mise br. 1-5, 10-11, 17-18, 21-22, 24.

Konačan odgovor na pitanja koja otvara ovaj dragocjeni prilog A. A. Kruminga možda bi mogla dati arhivska istraživanja u arhivu nekadašnje Kongregacije za širenje vjere. Ostaje naime otvoreno pitanje nije li bilo još drugih misnih obrazaca izdanih u međuvremenu između izdanja misala 1741. i izdanja dodatka 1789. U tom naime dodatku nalazimo veći broj misa – sav obrazac ili samo oraciju – naređenih za opću Crkvu, za Mletačku republiku, pa i oraciju na blagdan Sedam žalosti Marijinih (ostali dijelovi mise kao na str. 185 *Misala*) koji se slavio treće nedjelje rujna *Уъ Державствеһь Наслѣдовныһь Дому Аустрианска, и индѣ* (CXXVI). Moguće je da su bar neke od tih misa posebno izdane i prije 1789. Svi bi takvi primjerci morali naći svoje mjesto u bibliografiji hrvatskoglagoljskih tiskanih izdanja, za koju je svoj doprinos priložio A. A. Kruming ovim svojim otkrićem. A provjeravanje sačuvanih *Paštričevih* i *Karamanovih misala* dalo bi sigurno bar nove potvrde za spoznaje koje dosada imamo, premda možemo očekivati i nova otkrića.

Josip Tandarić

JERKO MARTINIĆ, *Glagolitische Gesänge Mitteldalmatiens, Teil I (Text), Teil II (Noten), Kölner Beiträge zur Musikforschung, Band 103, Gustav Bosse Verlag, Regensburg 1981, 362. str. (I) i VIII + 113 str. (II).*

Nazivom glagoljaški napjevi autor u uvodu označuje one napjeve čiji su tekstovi na staroslavenskom, u kasnijim verzijama i na razvijenom hrvatskom jeziku. Svojim glazbenim osobinama glagoljaški su napjevi »u narodnom stilu« (in volkstümlichen Stil), prenose se samo usmenim predanjem. U svakom geografskom području očituju posebne vlastite značajke.

Martinić je s pravom uvjeren da je bilo potrebno u istraživanje uključiti i određene napjeve s latinskim tekstom (npr. stalne dijelove mise), premda takvim napjevima nedostaje upravo specifičan gore izneseni kriterij jezika – staroslavenskog i hr-